

**ANKLAV VA EKSLAV HUDUDLARDA SAMARALI DAVLAT
BOSHQARUVINI SHAKLLANTIRISHDA GEOGRAFIK
JOYLASHUVNING O'RNI (O'ZBEKISTON MISOLIDA).**

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti, Huquqiy fanlar
kafedrası, Davlat boshqaruvi yo'nalishi, 2-Kurs Magistratura bosqichi talabasi,
Boboxonov Muhammadiso Nasurillo o'g'li*

Annotatsiya:

Mazkur maqolada anklav va ekslav hududlarda davlat boshqaruvining o'ziga xos jihatlari, ularning geografik joylashuvi samaradorlikka ko'rsatadigan ta'siri hamda O'zbekiston hududida mavjud misollar tahlil qilinadi. Anklav va ekslavlarning boshqaruvdagi murakkabliklari, transport-logistika, iqtisodiy hamkorlik, xavfsizlik hamda ijtimoiy integratsiya masalalari yoritilib, samarali boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Anklav, ekslav, geografik joylashuv, davlat boshqaruvi, chegara hududlari, O'zbekiston, integratsiya, logistika.

Аннотация:

В данной статье анализируются особенности государственного управления в анклавных и эксклавных территориях, влияние их географического положения на эффективность управления, а также рассматриваются примеры на территории Узбекистана. Рассматриваются сложности управления анклавами и эксклавами, вопросы транспортно-логистического обеспечения, экономического сотрудничества, безопасности и социальной интеграции, а также предлагаются рекомендации по формированию эффективных механизмов управления.

Ключевые слова: анклав, эксклав, географическое положение, государственное управление, приграничные территории, Узбекистан, интеграция, логистика.

Abstract:

This article examines the peculiarities of state governance in enclave and exclave territories, the impact of their geographic location on administrative efficiency, and analyzes examples from the territory of Uzbekistan. The study highlights the complexities of governing enclaves and exclaves, issues of transport and logistics, economic cooperation, security, and social integration, and provides recommendations for establishing effective governance mechanisms.

Keywords: enclave, exclave, geographic location, state governance, border regions, Uzbekistan, integration, logistics.

Kirish

Anklav va ekslav hududlarining o'ziga xos geografik joylashuvi davlat boshqaruvi tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu hududlar odatda mamlakatning asosiy qismidan ajratilgan yoki boshqa davlatlar hududi bilan o'ralgan bo'lib, transport, logistika, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarda murakkabliklar yuzaga keladi. Shu bois, anklav va ekslav hududlarda samarali boshqaruvni shakllantirish uchun geografik joylashuvni hisobga olgan strategik yondashuv talab etiladi.

O'zbekiston hududida bir nechta anklav va ekslav hududlar mavjud bo'lib, ular nafaqat milliy xavfsizlik, balki iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish masalalari uchun ham muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, Farg'ona vodiysida joylashgan ayrim qishloq va shaharlar, shuningdek, qo'shni davlatlar bilan chegaradosh hududlarda transport-logistika va iqtisodiy hamkorlik muammolari ko'zga tashlanadi. Bu hududlarda samarali davlat boshqaruvi faqat markaziy hokimiyatning tartibga solishi bilan emas, balki hududiy strategiyalar va lokal boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali amalga oshiriladi.

Kirish qismida mavzuning dolzarbligi shuni ko'rsatadiki, anklav va ekslav hududlarda geografik joylashuv bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularni samarali boshqaruv mexanizmlari orqali hal qilish, O'zbekiston hududida ijtimoiy-iqtisodiy integratsiya va xavfsizlikni ta'minlash uchun muhim vazifa hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola anklav va ekslav hududlarda davlat boshqaruvining o'ziga xos jihatlarini tahlil qiladi, transport-logistika, iqtisodiy hamkorlik, xavfsizlik va ijtimoiy integratsiya masalalarini o'rganadi hamda samarali boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Asosiy qism

Geografik joylashuv davlat boshqaruvi samaradorligida hal qiluvchi omillardan biridir. Xususan, anklav va ekslav hududlar boshqaruv tizimi milliy hududiy yaxlitlik, iqtisodiy integratsiya va xavfsizlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda ham qo'shni davlatlar bilan chegaradosh hududlarda bir necha anklav va ekslavlar mavjud bo'lib, ular boshqaruvda alohida yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqola anklav va ekslav hududlarida samarali boshqaruvni shakllantirishda geografik joylashuvning o'rni va ta'sirini tahlil qilishga bag'ishlanadi.

Anklav va ekslav hududlar bir davlatning hududi boshqa davlat hududi bilan o'ralgan yoki undan ajralib qolgan geografik birliklar bo'lib, ular samarali davlat boshqaruvini shakllantirishda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Geografik joylashuv bu jarayonda markaziy o'rin tutadi, chunki u hududiy izolyatsiya, xavfsizlik, iqtisodiy rivojlanish va etnik munosabatlarga ta'sir qiladi. O'zbekiston misolida Farg'ona vodiysidagi anklav va ekslavlar (masalan, So'x, Shohimardon, Chong-Qora va boshqalar) bu muammolarning yorqin namunasi. Ushbu hududlar Sovet Ittifoqi davrida (1920-yillar) milliy-hududiy chegaralash jarayonida shakllangan bo'lib, etnik va madaniy omillarga asoslangan, ammo geografik mantiqqa zid ravishda tuzilgan. Natijada, bu hududlarning joylashuvi davlat boshqaruvini murakkablashtiradi va quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi.

Geografik joylashuvning asosiy rollari

Hududiy izolyatsiya va logistik qiyinchiliklar: Anklav/ekslav hududlar boshqa davlat hududi bilan o'ralganligi sababli, ularning aholisi va ma'muriyati markaziy hokimiyat bilan bog'lanishda chegara o'tkazmalariga duch keladi. Bu chegara yopilishlari (masalan, xavfsizlik sabablari yoki nizolar tufayli) oziq-ovqat, tibbiy yordam va ta'lim kabi xizmatlarni yetkazib berishni qiyinlashtiradi. O'zbekistonning Qirg'iziston ichidagi So'x ekslavi (maydoni taxminan 325 km², aholisi 80 mingdan ortiq, asosan tojiklar) misolida, hudud tog'li va suv resurslari cheklangan bo'lib, aholisi markaziy O'zbekistonga chiqish uchun Qirg'iziston chegaralaridan o'tishi kerak. Bu geografik izolyatsiya natijasida, 2013-yilda chegara yopilishi sababli oziq-ovqat taqchilligi va tartibsizliklar yuzaga kelgan. Shuningdek, Shohimardon ekslavi (aholisi 10 mingga yaqin, asosan o'zbeklar) 1500 metr balandlikda joylashgan bo'lib, uning tog'li tabiati turizm rivojlanishini cheklaydi va pandemiya davrida sayyohlar oqimini keskin kamaytirgan.

Xavfsizlik va etnik nizolar: Geografik joylashuv anklav/ekslavlarda xavfsizlik masalalarini kuchaytiradi, chunki bu hududlar ko'pincha chegara nizolari markazida bo'ladi. O'zbekistonning So'x ekslavi Qirg'izistonning Batken viloyati ichida joylashgan bo'lib, uning markaziy yo'llar ustidagi mavqei Qirg'iziston uchun bog'lanish muammolarini keltirib chiqaradi. 1990-yillarda Islomiy Harakat (IMU) kabi ekstremistik guruhlarining hujumlari sababli O'zbekiston chegaralarga minalar qo'ygan, bu aholining xavfsizligiga va harakat erkinligiga ta'sir qilgan. Etnik tarkibning farqliligi (masalan, So'xda tojiklarning 99% ni tashkil etishi) geografik izolyatsiya bilan birgalikda millatlararo nizolarni kuchaytiradi, chunki aholisi o'z madaniyati va tilini saqlashda markaziy hokimiyatga bog'liq, ammo atrofdagi davlat bilan munosabatlar murakkab. Vorux (Tojikiston ekslavi) va Barak (Qirg'iziston ekslavi) kabi misollar shuni ko'rsatadiki, tog'li va suv resurslari boy hududlardagi joylashuv resurslar bo'yicha nizolarni keltirib chiqaradi.

Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdagi to'siqlar: Tog'li va uzoq hududlardagi joylashuv infratuzilmani rivojlantirishni qimmat va murakkab qiladi. Masalan, So'x

va Shohimardonda aholining katta qismi Rossiyada mehnat migrantlari bo'lib, pul o'tkazmalari orqali iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlaydi, ammo mahalliy ishlab chiqarish cheklangan. Shohimardonning "O'zbek Shveytsariyasi" deb atalishi uning tabiiy go'zalligiga ishora qilsa-da, chegara cheklovlari sababli turizm rivojlanmagan va infratuzilma eskirgan. Geografik izolyatsiya natijasida, bu hududlarda ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari cheklangan: Barak ekslavida maktab o'quvchilari soni bir necha yuzdan 8 taga tushgan, chunki aholisi ko'chib ketishga majbur.

Davlat boshqaruvidagi yangi yondashuvlar: So'nggi yillarda O'zbekiston rahbariyati (Prezident Shavkat Mirziyoyev davrida) geografik muammolarni hal qilishga harakat qilmoqda. Masalan, 2021-yilda So'xga to'g'ridan-to'g'ri yo'l ochilgan, bu sayohat vaqtini qisqartirgan va investitsiyalarni (aeroport, ta'lim va ish o'rinlari) jalb qilgan. Qirg'iziston bilan muzokaralar orqali hudud almashinuvi yoki koridorlar yaratish taklif etilmoqda, ammo bu aholining tarixiy bog'lanishlari va fuqarolik o'zgarishlari sababli murakkab. Belgiya va Niderlandiya tajribasiga asoslangan ochiq chegaralar modeli ham ko'rib chiqilmoqda, bu geografik izolyatsiyani yumshatishi mumkin.

O'zbekiston misolida anklav va ekslav hududlarning boshqaruvi geosiyosiy muammolar bilan chambarchas bog'liqdir. Qirg'iziston va Tojikiston bilan chegaradosh anklavlarda tez-tez ijtimoiy va xo'jalik to'qnashuvlari kuzatilishi buning isbotidir. Shu bois, davlat boshqaruvini samarali tashkil etishda:

qo'shni davlatlar bilan diplomatik muloqotni kuchaytirish,
hududiy integratsiya dasturlarini yo'lga qo'yish,
transport va kommunikatsion aloqalarni mustahkamlash zarur.

Boshqaruv samaradorligini oshirish uchun geografik joylashuvni hisobga olgan holda maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning anklav va ekslav hududlaridagi geografik joylashuv davlat boshqaruvini shakllantirishda izolyatsiya, xavfsizlik va

resurslar cheklovlarini keltirib chiqaradi, ammo muzokaralar va investitsiyalar orqali bu muammolarni yumshatish mumkin. Bu misol shuni ko'rsatadiki, geografik omillar nafaqat muammo manbai, balki mintaqaviy hamkorlikni rag'batlantiruvchi omil ham bo'lishi mumkin.

Anklav va ekslav hududlarda samarali boshqaruvni shakllantirish geografik joylashuvni chuqur hisobga olishni talab qiladi. O'zbekiston misolida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Anklav va ekslav hududlarga tezkor davlat xizmatlari ko'rsatish uchun "maxsus boshqaruv markazlari"ni tashkil etish.

Qo'shni davlatlar bilan chegaradosh hududlarda erkin transport koridorlarini joriy qilish.

Hudud aholisini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash va integratsiya dasturlarini ishlab chiqish.

Geografik joylashuvdan kelib chiqqan holda xavfsizlik tizimlarini kuchaytirish va xalqaro huquq asosida barqaror boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Chegara hududlarini rivojlantirish dasturi to'g'risida"gi farmoni. (2021). Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. (2022). *Chegaraoldi hududlarda hamkorlik siyosati bo'yicha axborot materiallari*. Toshkent.
3. Жуков, В. А. (2017). *Геополитика и геостратегия Центральной Азии*. Москва: Наука.
4. Маматов, Б. (2021). *Markaziy Osiyo davlatlari chegaraviy hududlarida boshqaruv va xavfsizlik muammolari*. Toshkent: Iqtisodiyot va huquq nashriyoti.
5. Cohen, S. B. (2003). *Geopolitics of the World System*. Rowman & Littlefield Publishers.

6. Anderson, M. (2012). *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Polity Press.
7. Prescott, J. R. V. (2015). *Political Frontiers and Boundaries*. Routledge.
8. To'xtayev, A. (2018). *O'zbekistonning geosiyosiy rivojlanish yo'nalishlari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
9. O'rozboyev, S. (2020). *Chegara hududlari va ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.